

6-MONSCHAU

Vroege regionale ontwikkeling door de lakennijverheid

Het voorbeeld van Monschau en omstreken illustreert duidelijk hoe de economische ontwikkeling van een streek in de Nieuwe Tijd op gang kwam door de productie van textielwaren. De natuurlijke omstandigheden aan het begin van de 17e eeuw waren uitstekend voor de textielproductie: de inheemse schapen leverden wol; de waterlopen uit de Hoge Venen bevatten zacht, kalkvrij water voor het wassen en kleuren dat ook gebruikt werd voor het aandrijven van de walk- en slijpmolens; turf uit de Hoge Venen diende als brandstof voor het kleuren en drogen. Er was ook een rijk aanbod aan menselijke arbeidskracht aangezien het mannenbestand na de oorlogsjaren nauwelijks gedecimeerd werd. Ten slotte waren ook de randvoorwaarden zeer gunstig: een liberale geloofspolitiek liet de protestants gezinde ondernemersfamilies veel ruimte om hun activiteiten te ontplooiën. Er golden ook geen beperkende gildekeuren, aangezien Monschau pas rond de eeuwwisseling 17e-18e eeuw de status van stad kreeg. De eerste steen voor de textielproductie werd gelegd door de plaatselijke families Schmitz (Monschau) en Offermann (Imgenbroich). Meer en meer vond het productiesysteem van de huisindustrie (het "Verlagssystem") hier ingang: het inkopen van de wol, de opslag, het wassen, het kleuren, het walken en het appreteren werden uitgevoerd door de onderneming, maar het spinnen en het weven werden uitbesteed en werden uitgevoerd door onderaannemers en thuiswerkers. Al snel bleek de verkoop een breekpunt voor de lakennijverheid in het Monschauer Land: de textielwaren werden grotendeels door venters aan de man gebracht.

De gouden jaren van de lakennijverheid in Monschau

Tussen 1765 en 1790 kende de lakennijverheid in het Monschauer Land, die sterk verbonden is met de naam Johann Heinrich Scheibler (1705-1765), een sterke bloei. Hij maakte van de lakens uit Monschau een merk, verbeterde continu het productieproces en had een neus voor trends. Deze gouden jaren weerspiegelden zich ook in de bouw van representatieve woon- en handelshuizen, waarvan het Rode Huis in Monschau een opvallend voorbeeld is. Deze tijd had echter ook zijn schaduwzijden. De toestroom van vakarbeiders leidde tot prijsstijgingen. Hoewel het Monschauer Land nog altijd een lagelonenregio was, werden spin- en weefwerk steeds vaker uitbesteed naar het aangrenzende Limburger Land. Een tijd lang had dat een flinke stijging van de werkloosheid tot gevolg. Dat betekende het einde van de sociale vrede: in 1774 heerste er onrust onder de wevers en in 1797 en 1808 gingen de scheerders in staking.

Omwenteling tijdens de "Franse tijd" (1794-1814) - de mechanisering van de lakennijverheid

In de jaren van de "Franse tijd" tussen 1794 en 1814 werden niet alleen veel levensgebieden overhoop gehaald, ook de lakennijverheid maakte een zware crisis door. Zo werden afgewerkte producten in beslag genomen en kwamen er exportverboden. Er waren echter ook zelf gecreëerde problemen. Een daarvan was het tekort aan eigen kapitaal van de bedrijven. De crisis werd nog versterkt door het te laat inpikken op nieuwe ontwikkelingen in de mode, zoals de tendens naar lichtere stoffen. De Engelse lakenfabrikanten speelden al heel vroeg in op deze ontwikkelingen. Toen het gebied links van de Rijn werd ingelijfd bij het Franse Keizerrijk, stak er een nieuwe ondernemersgeest de kop op. Deze werd nog aangewakkerd door de invoering van de laatste nieuwe technieken. De belangrijkste vernieuwing vormden de door waterkracht aangedreven spin-, kaart- en scheermachines. Hiermee werden de eerste stappen in de richting van industriële productie gezet, wat in het nadeel was van kleine bedrijven. Deze omschakeling leidde tot de oprichting van nieuwe, grote gebouwen, waarin de nieuwe, grotere machines konden worden ondergebracht. Na de herordening van Europa in 1814/15 viel de Franse markt weg en ook binnen Pruisen waren er douanebelemmeringen. De mechanisering en industrialisering rukten verder op. Scheermachines beroofden de scheerders van hun werk, machinale weefstoelen voor effen stoffen de handwevers. De tewerkstelling van arbeiders, onder wie vrouwen en kinderen, in de loonspinnereien had steeds meer te lijden onder conjuncturele schommelingen. Veel fabrikanten van grove lakens moesten de handdoek in de ring gooien. Na 1820 verhuisden de eerste lakenfabrieken naar Oost-Europa. Het productiecentrum Monschau verloor vanaf het midden van de eeuw steeds meer de voeling met de

nieuwste ontwikkelingen, te meer daar er nog geen spoorverbinding was. Ondertussen kwamen effen lakens steeds meer als massaproduct op de markt, bijvoorbeeld uit Lausitz. De lakens uit Monschau konden niet concurreren met de prijzen. In 1860 waren er in Monschau nog maar acht lakenfabrieken. Deze hadden steeds vaker te kampen met schommelingen in hun orderportefeuille en produceerden nog maar kleine hoeveelheden. Werkloze textielarbeiders weken uit naar naburige textielproductiecentra of vonden werk in de land- en bosbouw. In 1908, toen de lakenfabriek Louis Scheibler Sohn haar deuren sloot, kwam er een einde aan de traditie van de productie van fijne lakens in Monschau.

De Scheiblerdynastie - De genialiteit van Johann Heinrich Scheibler

Zoals het Rode Huis uitblinkt onder de gebouwen van Monschau, zo schittert de familie Scheibler onder de lakenfabrikanten van Monschau. Johann Heinrich Scheibler (1705-1765) zorgde voor beslissende impulsen in de lakennijverheid van het Monschauer Land die maakten dat de regio vooruitliep op de klassieke textielindustrie van de 19e eeuw. Scheibler maakte van de lakens uit Monschau een gegeerd merkartikel dat verkocht werd op internationale markten en beurzen. Hij had een neus voor trends en richtte de productie en verkoop op luxeartikelen. In de laatste jaren van de 18e eeuw lieten de Scheiblers een gesloten productie-installatie oprichten, waarbij alle productieprocessen, van spinnen tot appreteren, zich onder één dak bevonden.

De Scheiblers, "organisch" verzwagerd en vermaagschapt

Oorkondes bewijzen dat de Scheiblerdynastie afkomstig is uit de omgeving van Kassel. In de 16e en 17e eeuw waren de Scheiblers een vooraanstaande familie van pastoren en geleerden, met sterke banden met de protestantse burgerij. De banden met het Monschauer Land kwamen tot stand via familiale contacten. Johann Heinrich Scheibler, zoon van Bernhard Georg Scheibler, superintendent in het Oberbergische Land, leerde bij de lakenfabrikant Mathias Offermann in Imgenbroich, niet alleen het beroep van textielhandelaar, maar hij maakte er ook kennis met diens dochter Maria Agnes. Na hun huwelijk in 1724 begon Johann Heinrich te werken in de lakenproductie bij drie toonaangevende textielfamilies uit Monschau: Offermann, Schmitz en Schlösser. Later zouden vier zonen van hem en minstens zeven kleinkinderen werkzaam zijn in de lakennijverheid van het Monschauer Land. Niet alleen werkten alle zonen van Johann Heinrich Scheibler in de onderneming van hun vader, ze stichtten ook lakenmanufacturen op andere plaatsen, bijvoorbeeld in Hagen of in Eupen. Handelsgeest en netwerken komen echter niet toevallig tot stand. Nazaat Hans Carl Schreiber beweert anno 1937 dat achter de verzwagering van de familie een organische ontwikkeling zit. Er werd veeleer een bepaald protestants model gevolgd om het ondernemerskapitaal veilig te stellen binnen de eigen en bekende andere families. Immers, er dreigde versnippering door het erfrechtprincipe van verdeling onder erfgenamen. Hun ondernemersgeest vond zijn oorsprong niet in een ambachtelijke traditie, maar in de kringen en de geest van protestantse geestelijken en geleerden. Bovendien getuigden de Scheiblers van een hoge mobiliteit en risicoaanvaarding, die gestoeld was op een diep verankerd godsvertrouwen. Ten slotte vergemakkelijkte de openheid voor wetenschap, talen en kunst ook het oppikken van wisselende trends en het aanknopen van internationale handelscontacten.

Lakenfabrikanten uit Monschau trekken naar het oosten

Na de herstructurering van Europa trekt 20 procent van de bevolking weg uit Monschau. Gespecialiseerde lakenmakers uit Monschau werden aangeworven door Congres-Polen, die vakkundig personeel en knowhow nodig hadden voor de nieuwe afzetmarkten in Rusland. Na een korte opleving van de textielindustrie in Monschau vanaf 1834 stortte deze geleidelijk aan in. De industriële lakenproductie in het Roerdal werd slechts zeer beperkt gemoderniseerd. Werkloosheid en leegloop waren al snel de gevolgen. Elders, voornamelijk in het oosten, was er nood aan arbeidskrachten en vakkundig personeel. Eind de 18e eeuw begon er een nieuw hoofdstuk in de geschiedenis van de Duitsers in de regio Łódź, toen de plaatselijke adel Duitse boeren - zij noemden het "Hollanders" - begon aan te werven. Daarop volgden ambachtslieden, die veelal een centrale rol speelden in de industrialisering. In 1823 werd de eerste textielfabriek in Łódź opgericht. Daarmee

begon de Poolse stad op te komen als "Manchester van het oosten" met alle voor- en nadelen vandien. De Poolse regisseur Andrzej Wajda heeft deze tijd vastgelegd in een cinematografisch monument. Het draaiboek was gebaseerd op een boek van de Poolse schrijver Władysław Reymont, winnaar van de Nobelprijs voor literatuur, die in Łódź geëerd wordt met een monument. Textiel en mode spelen nu nog een grote rol in Łódź. Ieder jaar vindt er de Poolse modeweek plaats. De lakenfabrieken uit de 19e eeuw vormen het perfecte decor voor het showen van de nieuwe ontwerpen.

Het textielimperium van Karol Scheibler in het Poolse Łódź

Karel Wilhelm Scheibler (1820 – 1881), een verre verwant van de familie Scheibler uit Monschau, was een van de velen die hun nieuwe mogelijkheden gingen verkennen in het oosten. Hij richtte na 1854 in het Poolse Łódź de eerste en vanaf 1867 de grootste mechanische katoenweverij van Polen op. In 1855 liet hij de eerste stoommachine in de Poolse katoenspinnerij installeren. De grondstoffen werden goedkoop ingekocht en op moderne machines verwerkt. Scheibler liet in Łódź echter niet alleen fabriekshallen bouwen, maar ook arbeiderswoningen en scholen voor de kinderen van zijn werknemers. Karel Wilhelm Scheibler, oftewel, in het Pools, Karol Scheibler, stierf in 1881 in Łódź. Zijn vrouw liet voor hem een kolossaal grafmonument oprichten: een gotische kathedraal, die nu nog bezocht kan worden. Dat geldt ook voor delen van het industrieel complex en zijn woonhuis, een eenvoudig ogend paleis met een zeer rijk interieur. Tegenwoordig vormt de vroegere woonplaats van Karel Scheibler een prachtig kader voor het Poolse museum voor cinematografie. Na de Tweede Wereldoorlog moesten de nakomelingen van Scheibler Polen verlaten. Hun onderneming was hen afgenomen en was omgedoopt tot "Stalinfabriek".

De Vennbahn kwam te laat voor de lakenfabrikanten in Monschau

Al in 1855 richtten de lakenfabrikanten van Monschau een comité op met het doel een spoorlijn af te dwingen om de vervoersomstandigheden in het Monschauer Land te verbeteren. Er werd ook overwogen de regio aan te sluiten op de geplande spoorlijn van Frankrijk naar de Pruisisch-Luxemburgse grens. In maart 1856 weerklonken de eerste jubelkreten, toen de districtscommissaris van Monschau, Amand von Harenne, bekendmaakte dat "ten behoeve van de geplande spoorlijn van Eupen over Monschau naar Luxemburg" al weldra "de vereiste metingen en nivelleringen door de gemeenten Röttgen, Conzen, Mützenich en Kalterherberg moesten worden uitgevoerd". Daar kwam echter niets uit voort, toch niet in eerste instantie. Er werden steeds weer nieuwe eisen gesteld, besluiten van de gemeenteraad en districtsvergadering gevorderd en verzoekschriften en resoluties ingediend, wat aanleiding gaf tot vele voorbesprekingen en discussies. Na 30 jaar kwam er een einde aan de periode van schommelen tussen hoop en teleurstelling. Op 15 mei 1882 kondigde de Pruisische koning Wilhelm I - hij was tegelijk ook Duits keizer – de wet af waarmee de staatsregering gemachtigd werd een spoorweg aan te leggen tussen Aken-Rothe Erde en Sankt Vith.

De naam van het station – eerst station Montjoie in plaats van Mützenich, later station Monschau

Ook toen vaststond dat er een spoorweg ging komen, werd het gebakkelei nog voortgezet. Nu ging het over de naam van het station. De bouwwerken waren al aangevat in 1854-55 en het station was gesitueerd op het grondgebied van de gemeente Mützenich, toen nog een onafhankelijke gemeente. Daarom moest het station "Mützenich" heten. De vroege vaders van Monschau drongen aan op "Montjoie", omdat dat in overeenstemming was met de status van districtshoofdstad. Er werden verscheidene vruchteloze onderhandelingsronden gehouden voor uiteindelijk een consensus bereikt kon worden. Monschau schonk Mützenich wijn (toentertijd was wijn nog iets speciaals, voorbehouden voor bijzondere gelegenheden) en het station kreeg de naam "Bahnhof Montjoie". Dat duurde echter slechts tot 1922, want in de overeenkomst betreffende de Vennbahn werd vastgelegd dat de namen van de stations van het district Monschau de "huidige Duitse aanduiding" hielden. Met de indeling als station van 2e klasse werd er een eerder grote betekenis aan toegeschreven, hoewel het duidelijk een doorgangstation was. Honderd jaar later zou het station van Monschau afgebroken worden.

